

Sydor V.D. Land Code of Ukraine as the main act of land legislation

Publication is devoted to determination of location and role of the Land Code of Ukraine in the system of the land legislation. The analysis of positions of the Landed Code is conducted, its positive and negative aspects are investigated with the purpose of subsequent perfection of the domestic land legislation.

Keywords: land legislation, land relations, law, normatively legal act, Land Code of Ukraine, legal adjusting, land use, land protection, management of land resources.

Чопко Х.І.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ФУНКЦІЙ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

УДК 349.6(340)

Категорія «функції права» була предметом дослідження С.С. Алексеєва, Л.Л. Богачова, В. Коростея, В.В. Лазарєва, М.Н. Марченка, В.Д. Ткаченко, П.М. Рабіновича, Т.Н. Радько, М.В. Цвіка, В. Щербини.

Право як явище об'єктивне, що виникло внаслідок природних та історичних закономірностей розвитку суспільства. Окрім об'єктивності, право завжди характеризується функціональністю.

Ефективність функціонування права встановлюється через професіоналізм законів, досконалість нормативно-правових актів. Вони повинні закріплювати політичну та соціально-економічну основу держави, формувати у суспільстві законслухняність, забезпечувати досягнення цілей, задля яких вони і приймаються.

Однак, велика кількість чинних законодавчих актів характеризуються невизначеністю правового регулювання, відсутністю практичної користі від їх реалізації. Така ситуація є характерною і в процесі розробки нормативно-правових актів в галузі довкілля. Якщо представники науки екологічного права недостатньо приділяють увагу характеристиці функцій екологічного права, то законодавець, при розробленні нормативно-правових актів з питань довкілля, фактично залишає поза увагою відповідність здійснюваних ним функцій потребам суспільства.

Етимологічно слово «функція» походить від латинського «functio» - виконання, реалізація і означає діяльність, обов'язковість, зовнішній прояв властивостей об'єкта у певній системі відносин [20, с. 504-505]. Уперше цей термін був вжитий швейцарським математиком Іоганном Бернуллі (1718р.), для позначення величини, що складена з перемінного і сталого.

У юридичну літературу термін «функція» ввів у 1901 р. французький юрист Леон Дюги у монографії «Держава, об'єктивне право й позитивний закон» зазначивши, що право будучи регулятором суспільних відносин, виконує і відповідні функції в житті суспільства [15, с. 18].

Водночас, існуючі у науковій літературі (а відповідно і в навчальній) підходи до розуміння поняття «функції права» мають контекстні відмінності та певною мірою доповнюють одне одного. У підручниках з теорії держави і права матеріал про функції права, як правило, подається як соціальне призначення права або як напрями його впливу на суспільні відносини. Зокрема, С.С. Алексєєв, під «функціями права» розуміє соціальне призначення права в суспільстві на відповідному етапі його розвитку» [16, с. 18].

Дефініції функцій права формулюють не лише теоретики, але і представники галузевих юридичних наук. Зокрема, Д.В. Боброва зазначає, що функції цивільного права виражають соціальне призначення сучасного цивільного права [16, с. 18]. Таким чином, деякі вчені, у полі зору яких були «функції права», під останніми розуміють його соціальне призначення.

Доцільність вище сформульованої дефініції не викликає жодних сумнівів, оскільки розглядати функціонування права у відриві від його призначення в соціумі не можливо. Саме ж соціальне призначення права, розглядається науковцями у вузькому та широкому за змістом розумінні. Зокрема, у вузькому розумінні, соціальне призначення права тлумачиться як його історична місія. Водночас, історична місія, тобто ціль права формується під впливом суспільства, тому вважаємо, що вище сформульована дефініція дещо звужує зміст соціального призначення права виключно до цілі його існування.

У широкому за змістом розумінні, соціальне призначення розглядається як соціальні завдання, котрі право покликане вирішити на відповідному етапі розвитку суспільства і держави. Схожі міркування має і М.Н. Марченко, який тлумачить соціальне призначення права як призначення, що формується із потреб суспільного розвитку [1, с. 180]. Дійсно, саме у відповідності із потребами, соціальними необхідностями суспільства, тобто у зв'язку з важливістю окремої групи відносин і приймаються закони, які спрямовані на її регулювання та охорону.

Водночас, категорія «важливість суспільних відносин» має досить оціночний характер, оскільки критеріїв «важливих», «найбільш важливих» суспільних відносин не вироблено. Як зазначає з цього приводу Г. Дутка, складність вирішення цієї проблеми полягає в тому, що суспільні відносини змінюються відповідно до змін економічної, політичної, соціальної ситуації в державі [13, с. 209-210].

Підтвердженням цьому є те, що на ранніх етапах розвитку суспільства вплив людини на навколишнє середовище не мав негативного характеру. Природа служила виключно засобом задоволення життєво

необхідних матеріальних потреб людини і певною мірою естетичних, оздоровчих та рекреаційних потреб. Тому, перші природоресурсні норми приймалися виключно для врегулювання порядку використання природних ресурсів. Зокрема у «Руській Правді» (ст. 32) проголошувалися дві форми власності на землю: князівське та общинне землеволодіння і були введені правила, якими регулювався промисел диких птахів, гусей, качок, тетеруків [16, с. 115].

Посилена експлуатація природних ресурсів у радянську добу зумовила зникнення багатьох видів тварин, рослин, виснаження корисних копалин, забруднення навколишнього природного середовища. В суспільстві розвіюється споживацька концепція про невичерпність природних ресурсів і виникає потреба у активних законодавчих розробках з охорони навколишнього природного середовища. Так, у 1960р. приймається Закон УРСР «Про охорону природи в УРСР», положення якого встановлюють заходи щодо правової охорони природних об'єктів, планування, обліку кількості і якості природних ресурсів. [12, с. 54].

Водночас, на думку Ю.С. Шемшученка проголошене в ст. 13 Конституції України положення, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу, а також норми інших природоресурсних актів викликає певні зауваження [1]. Вищеназвані норми на думку вченого в певній мірі відтворюють характерну природоресурсним нормам радянського періоду концепцію державної власності на природні ресурси [22, с. 136].

Трактування українського народу як власника землі має на меті не заперечення приватної власності на землю, її надра, атмосферне повітря і ін., а надання Українському народу статусу суб'єкта права власності на них, поряд із державою, територіальними громадами, фізичними та юридичними особами. Підтвердженням цьому є низка природоресурсних актів, зокрема згідно п. 2 ст. 78 Земельного кодексу України земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності. Відповідно до п. 3 ст. 7 Лісового кодексу України ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності.

Серед науковців немає єдиної думки і щодо виокремлення у самостійну групу відносин, врегулювання яких є необхідною умовою та засобом життєдіяльності людини, відносини з приводу гарантування екологічної безпеки. Зокрема, відомий російський вчений-еколог М.М. Бринчук наголошує, що виділяти такі відносини немає потреби, оскільки в основі своєї їх охоплюють відносини з охорони навколишнього се-

редовища та відносини раціонального використання природних ресурсів [8, с. 27]. На думку вчених, здійснюючи раціональне використання природних ресурсів, фізичні та юридичні особи повинні здійснювати комплекс заходів щодо зберігання в належному стані використовуваних ними природних ресурсів. Підкреслюється, що здійснення такої охорони навколишнього природного середовища створює сприятливі умови для існування людини, а тому вживання терміну «гарантування екологічної безпеки» є недоцільним, оскільки повністю охоплюється поняттям «охорони навколишнього природного середовища».

Водночас, така оцінка відносин щодо гарантування екологічної безпеки є дещо спрощеною. Безперечно, що екологічна безпека вимагає здійснення заходів, які спрямовані на охорону довкілля. Однак, чимало інших норм, що встановлюють вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів, або ж про додержання вимог екологічної безпеки при проведенні наукових досліджень, впровадженні відкриттів, винаходів, застосуванні нової техніки, імпортного устаткування, технології і систем чи інші вимоги, безпосередньо стосуються екологічної безпеки. Це все дає підстави для висновку, що йдеться про самостійний вид суспільних відносин, які не вписуються у загальноприйнятну структуру як природоресурсних, так і природоохоронних відносин.

На думку Ю.С. Шемчушенка, відносини екологічної безпеки спрямовані на забезпечення здорового для життя і здоров'я людей довкілля, тоді як діяльність щодо охорони навколишнього природного середовища має ширший спектр цілей [21, с. 26]. Що, на нашу думку, є правильним, оскільки погіршення стану навколишнього середовища може створити пряму загрозу життю чи негативно вплинути на якість і тривалість життя людини, при цьому його погіршення може бути спричинене такими видами діяльності чи негативного впливу предметів, які не охоплені правовою регламентацією відносин з приводу охорони навколишнього природного середовища чи раціонального використання природних ресурсів. Зокрема, експлуатація об'єктів підвищеної екологічної небезпеки, поводження з відходами тощо.

Таким чином, соціальне призначення екологічного права не є сталою категорією, його характерною ознакою є динамічність, зокрема в епоху так званого «радянського соціалізму», соціальне призначення природоохоронних норм полягало виключно в націоналізації природних ресурсів.

Генеza правового регулювання відносин у сфері довкілля дозволяє виокремити окремі підходи до визначення соціального призначення

екологічного права у різні періоди його розвитку: I. Природоресурсний підхід; II. Націоналізаційний підхід; III. Природоохоронний підхід; IV. Антропоохоронний підхід.

Отже, важливість відносин з приводу використання природних ресурсів, збереження при їх використанні навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки зумовлює потребу повно та всебічно врегулювати їх. Таким чином, окрім суспільних відносин, як сфери дії екологічного права і здійснення ним певних функцій, необхідно пам'ятати і про його властивості як регулятора. Як справедливо відзначає з цього приводу А.С. Піголкін, саме здатність здійснювати правове регулювання широкої сфери суспільних відносин відрізняє

галузь права від будь-якого правового інституту, регулятивні функції якого обмежуються порівняно вузькою сукупністю відносин [13, с. 183].

Даючи визначення функцій екологічного права, не можна не згадати загальнонаукового змісту, що вкладається в такий термін, як «правове регулювання».

Трактування науковцями поняття «правове регулювання» є досить різноплановим. Так, зокрема, на думку П.М. Рабіновича «правове регулювання – це здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх впорядкування, закріплення, охорони і розвитку» [14, с. 174]. Л.І. Антонова під правовим регулюванням розуміє державну діяльність зі створення та підтримки необхідного правопорядку в країні [7, с. 8]. Як стверджує Ф.Н. Фаткулін специфічна діяльність держави, її органів (посадових осіб) і уповноважених на це громадських організацій щодо впорядкування суспільних відносин шляхом встановлення правових норм і прийняття в необхідних випадках індивідуальних рішень відповідно до цих норм щодо учасників згаданих відносин і є правовим регулюванням.

Таким чином «правове регулювання» тлумачиться як «здійснюване правом за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правових відносин, правових приписів і т.і.) впорядкування суспільних відносин». Водночас, для того щоб юридичні норми втілились у правомірну поведінку, вони повинні бути сприйнятті, пропущені через свідомість їх адресатів. Відповідно до зафіксованих у нормах права взірців поведінки, людина і зіставляє свої дії або вчинки та оцінює їх.

Тобто, вплив екологічного права здійснюється не лише завдяки існуванню екологічних прав та обов'язків, але й через їх віддзеркалення у свідомості людини. Правове регулювання є лише однією із форм впливу екологічного права і співвідноситься з останнім як частина і ціле.

Низка науковців, поняття «функції права» розглядають саме як напрями правового впливу. Так, О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко вважають, що напрями впливу – це найбільш суттєвий компонент права [19, с. 317].

Саме слово напрям тлумачиться як: 1) лінія руху або розміщення чогось, кого-небудь; 2) спрямованість якоїсь дії [16]. Будь-який напрям має свою висхідну точку, з чого він прямує. Для права такою висхідною точкою служить його соціальне призначення в суспільстві. Отже, для того, щоб дослідити основні напрями впливу окремої галузі права, необхідно звернутись передусім до її призначення в соціумі.

Таким чином, відокремлене розуміння функцій права як його соціального призначення чи як напрямів його впливу на окрему групу суспільних відносин, не розкривають повністю цього поняття. Тому, варто погодитись із вченими, які тлумачать функції права як основні напрями його впливу на суспільні відносини, які обумовлені соціальним призначенням права.

Досить поширеним є ототожнення функцій права із його роллю. Саме слово роль означає 1) ступінь участі; 2) міра впливу; 3) значення у чомусь. В юридичній літературі поняття роль права розкриває значення права в житті суспільства та держави на відповідному етапі їх розвитку [18, с. 8].

Відповідаючи на запитання яка була чи буде роль права на тому чи іншому етапі розвитку суспільства, чи у вирішенні тих чи інших завдань, необхідно звертатись до здійснюваних правом функцій. Так, з метою охорони природних ресурсів встановлено спеціальні вимоги для використання їх окремих видів. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» [16] право на полювання мають громадяни України, які досягли 18 річного віку, одержали в установленому порядку дозвіл на добування мисливських тварин та інші документи, що засвідчують право на полювання. В даному випадку екологічне право виконує в суспільстві природоохоронну роль.

Необґрунтованим є і співставлення функцій екологічного права із його завданнями. Слово «завдання» тлумачиться як наперед визначений обсяг дорученої кому-небудь роботи; поставлена перед ким-небудь мета, замисел [18, с. 185]. Завдання права трактується науковцями як вказівка на кінцеву ціль права на відповідному етапі розвитку суспільства [11, с. 56].

Без реалізації функцій не може вирішитись жодне із завдань права. Функції завжди спрямовані на їх реалізацію. Водночас, їх співвідношення не настільки однозначне. Адже, саме завдання права обумовлюється економічними, політичними, соціальними потребами суспільства, ви-

значається загально соціальними закономірностями розвитку держави і права. Зокрема, в соціалістичній державі природоресурсні норми ілюструють її політичну (ідеологічну) та економічну спрямованість і їх призначення полягає виключно у розподілі природних благ «між трудящими масами».

Водночас, не лише зникнення природних ресурсів є загрозою для довкілля, але й високий рівень розвитку промисловості створює потенційну небезпеку як для довкілля, так і для життя та здоров'я людини. З метою запобігти негативному впливу промисловості на довкілля для окремих видів господарської діяльності встановлюються певні вимоги. Так, зокрема відповідно до п. 3 ст. 13 - п. 2 ст. 34 Закону України «Про екологічну експертизу» види діяльності та об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку підлягають обов'язковій державній екологічній експертизі, яка проводиться після оголошення замовником через засоби масової інформації заяви про екологічні наслідки діяльності і подання еколого-експертним органам комплексу документів з обґрунтуванням оцінки впливу на навколишнє природне середовище [5].

Таким чином, функції екологічного права – це зумовлені соціальним призначенням екологічного права основні напрями його впливу на суспільні відносини у сфері довкілля, спрямовані на досягнення завдань, що є актуальними на сучасному етапі розвитку суспільства, а саме на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища та гарантування екологічної безпеки.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – ст.27.

3. Лісовий кодекс України від 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – ст.99.

4. Закон України «Про мисливське господарство та полювання» від 22.02.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000 р. – № 18. – ст. 132.

5. Закон України «Про екологічну експертизу» від // Відомості Верховної Ради України. – 1995 р. – № 8. – ст. 54.

6. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права (курс лекций): Учебн. пособ. – Свердловск: Изд-во Свердловск. юр. ин-та, 1964. – 226с.

7. Антонова Л.И. Локальное правовое регулирование (теоретическое исследование) – Л.: Издательство Ленин. Ун-та, 1985. –152с.

8. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды). – М., 1998.

9. Дутка Г. Предмет закону // Право України. – 2001. - №4. – с. 97-99.

10. Ковтун О.М. Правові аспекти охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Автореф. дис. канд. наук. – К., 2008. – 16с.

11. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под. ред. проф. Марченко М.Н. Том 2. Теория права. – М.: Издательство «Зерцала», 1998. – 380 с.

12. Общая теория права и государства. / Под ред. Лазарева В.В. М., 1999. – 280с.

13. Общая теория права: Учебник для юридических вузов. /Под общ. Ред. А.С. Пиголкина 2-е изд., испр. и доп. - М., 1995. – 183с.

14. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави. Видання 3-є зі змінами і доповненнями. – К.: ІСДО, 1995. –186с.

15. Радько Т.Н. Основные функции социалистического права. – Волгоград, 1970. – 186с.

16. Степанов Є. Історико-правові етапи становлення і розвитку екологічної функції держави в Україні // Юридична Україна. – 2010. - № 11. – с. 112-119.

17. Сучасний тлумачний словник української мови (уклад.: Олексієнко Л.П., Шумейло О.Л.). – К.: Кобза, 2002. – 544с.

18. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко; 2-ге вид. перероб і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2008. –688с.

19. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1991. – 560с.

20. Шемшученко Ю.С. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. – Друге видання / За заг. ред. Шемшученко Ю.С.– К.: ТОВ «Видавництво Юридична думка. - 2008. - 720с.

21. Шемшученко Ю.С., Кулинич П.Ф. Проблемы развития земельного законодательства Украины. Природоресурсное, аграрное, экологическое право: теория, практика, тенденции развития: Материалы международной научно-практической конференции. Ижевск, 2008. – с.133-143.

Чопко Х.І. Поняття та зміст функцій екологічного права

Стаття присвячена характеристиці функціонування екологічного права. Досліджено наукові підходи до визначення поняття «функції права» та змісту правової категорії «функції екологічного права».

Ключові слова: функції, функції права, правове регулювання, функції екологічного права.

Чопко К.И. Понятие и суть функций экологического права

Статья посвящена характеристике функционирования экологического права. Исследованы научные подходы к определению понятия «функции права» и сути правовой категории «функции экологического права»

Ключевые слова: функции, функции права, правовое регулирование, функции экологического права.

Chopko C.I. The concept and the content of the ecological law functions

The article is devoted to the characteristic of the ecological law functioning. The scientific approaches to the definition of the “law function” concept are examined. The content of the legal category of the “ecological law function” is defined.

Keywords: functions, the functions of law, the legal regulation, the functions of the ecological law.